ئېكولوگىيە مەدەنىيىتىگە نۇرى گۈزەل جۇڭگونى جۇلالاندۇردى

(بېشى 1 ـ بەتتە)

كەنت ئوبوروت قىلغان 500 مودىن ئارتۇق يەر قىچا ئېتىزى، نېلۇپەر كۆلچىكىگە ئايلىنىپ، تۆت پەسلىنىڭ ھەممىسىدە گۈزەل مەنزىرە بار بولدى.

تۆت ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى، پەن چۈنلىن يۈسۈن كەنتىنى قايتا زىيارەت قىلغان باش شۇجى شى جىنپىڭنى كۆردى. ئارىدىن 15 يىل ئۆتكەندە، باش شۇجى شى جىنپىڭ بۇ يەردە يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر قىلىپ مۇنداق كۆرسەتتى: «ئەمەلىيەت ئىسپات-لىدىكى، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئېـ-كولوگىيەگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى بەدەل قـ-لىشقا بولمايدۇ، ئېكولوگىيەنىڭ ئۆزى ئىقتـ-ساد، ئېكولوگىيەنى قوغدىغانلىق ئىشلەپچىقـ-رىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىق».

نۇرغۇن كادىر، ئاممىنىڭ ھېلىمۇ ئېنىق ئېـ-سىدىكى، 15 يىل ئىلگىرى يولداش شى جىنپىڭ يۈسۈن كەنتىدە تەكشۈرۈشتە بولغاندا، كەنتنىڭ كان رايونىنى تاقاپ، يېشىل تەرەققـ-يات يولىدا ماڭغانلىقىدەك ئۇسۇلنى بىلگەندىن كېيىن يۈكسەك باھا بېرىپ مۇنداق دېگەنىدى: «قەتئىي ئىرادە بىلەن كاننى تاقاش ئاقىلانە تەدبىر».

يۈسۈن كەنتىدە يولداش شى جىنپىڭ تۇنجى قېتىم سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنىڭ ئۆزى بىر بايلىق، دېگەن مۇھىم ھۆكۈمنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئارقىدىن ئېلان قىلغان «جىجياڭ يېڭى سۆزلىرى» مەخسۇس ئىستون ماقالىسى «سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنىڭ ئۆزى بىر بايـ-لىق»تا شەرھلەپ مۇنداق دېگەن: «بىز ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ ئىناقلىقى، ئىقتىساد بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئىناقلىقغا ئىنتىلىمىز، ئاممىباب قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ دەل ھەم سۈلار سۈزۈك، تاغلار يېشىل بولۇش، ھەم بايلىقمۇ بولۇشتىن ئىبارەت».

سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنىڭ ئۆزى بىر بايلىق دېگەن بۇ قىسقىغىنا سۆزدە باش شۇجى شى جىنپىڭنىڭ ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسراش بىلەن ئىقتىسادنى تەرەققىيات ئوتتۇ-رىسىدىكى مۇناسىۋەت ھەققىدىكى چوڭقۇر تە-پەككۇرى چاقناپ تۇردۇ ـــ

«ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسرىغانلىق ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى قوغدىغانلىق، ئېـ-كولوگىيەلىك مۇھىتنى ياخشىلىغانلىق ئىشلەپچـ-قىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىق».

«ياخشى ئېكولوگىيەنىڭ ئۆزى چەكسىز ئىقتىسادىي قىممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئۇزۇلۇكسىز ھالدا ئۇنۇمۇرسال ئۇنۇم يارىتىپ، ئىقتىساد، جەمئىيەتنىڭ ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىياتنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ».

«ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسراشنىڭ مۇ-ۋەپپەقىيەت قازىنىشى ياكى مەغلۇپ بولۇشى تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا ئىقتىسادىي قۇرۇلما ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات شەكلىگە باغلىق».

...

پارتىيە 18 ـ قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، ۋە-تىنىمىزنىڭ تاغ ـ دەريالىرى باش شۇجى شى جىنپىڭنىڭ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مەڭگۈلۈك سىجىل تەرەققىياتىنى كۆڭلىگە پۈككەن ھېسسـ-ياتىغا گۈۋاھ بولدى.

تاغلارغا نەزەر سېلىپ، باش شۇجى شى جىنپىڭ چىنلىق تېنىڭ ئىچكىرىسىگە كېلىپ، تەبىئي ئېكولوگىيەنى كۆزدىن كەچۈ-رۈپ، شۇ جايدىكىلەرگە چىنلىقنىڭ ياخشى بىر ئېكولوگىيە مۇھاپىزەتچىسى بولۇشنى تاپىلـ-دى؛ چىليەنشەن تېغىغا بېرىپ ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئەتىجىلىرىنى تەكشۈرۈپ، چىليەنشەن تېغىنىڭ سۈينىڭ دائىم سۈزۈك، تېغىنىڭ دائىم يېشىل بولۇشنى تەلەپ قىلدى؛ ھەيۋەتلىك خېلەنشەن تېغىغا نەزەر سېلىپ، خېلەنشەن تېغىنىڭ ئېكولوگىيەسـ-نى قەتئىي ياخشى قوغداشنى ئوتتۇرىغا قويدى.

سۈلارغا نەزەر سېلىپ، باش شۇجى شى جىنپىڭ چاڭجياڭ دەرياسى ئېقىن رايونىغا ئىككى قېتىم بېرىپ تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلدى ھەم سۆھبەت يېغىنىنى رىياسەتچىلىك قىلىپ ئېچىپ، «كەڭ كۆلەمدە قوغداشنى ئورتاق تۇتۇش، كەڭ كۆلەمدە ئېچىش بىلەن شۇغۇلـ-لانماسلىق»نىڭ دەريا بويىدىكى ئۆلكە، شە-ھەرلەرنىڭ ئورتاق تونۇشىغا ئايلىنىشىغا تۇرتكە بولدى؛ خۇاڭخې دەرياسىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ئىلگىرى بىر ئاي ئىچىدە خۇاڭخې دەرياسى بويىدىكى گەنسۇ، خېنەن ئىككى ئۆلـ-كىدە ئۇدا تەكشۈرۈشتە بولۇپ، خۇاڭخې دەر-ياسى ئېقىن رايونىنىڭ ئېكولوگىيەسىنى قوغداش ۋە يۇقىرى سۈپەتلىك تەرەققىياتنىڭ مۇھىم، زور دۆلەت ئىستراتېگىيەسىگە ئايلىنـ-شىغا تۇرتكە بولدى.

ئىچكى موڭغۇلنىڭ ئارشەن تېغى ئورمان رايونى، يۈننەننىڭ ئېرىخەي كۆلى بويى، خېيـ-لۇڭجياڭنىڭ خېيشيازى ئارىلى، سەنشىنىڭ فېنخې دەرياسى قىرغىقىدا...

باش شۇجى شى جىنپىڭنىڭ ئىزلىرى ۋە-تىنىمىزنىڭ بىپايان زېمىنىغا بېسىلىپ، گۈزەل جۇڭگو قۇرۇلۇشىغا ئۆز ئەھەلىيتى ئارقىلىق سىجىل تۇرتكە بولۇپ، يولداش شى جىنپىڭ يادرولۇقىدىكى پارتىيە مەركىزي كومىتېتىنىڭ ئېكولوگىيە مەدەنىيىلىكى قۇرۇلۇشىنى ئالغا سىلـ-جىتىشتىكى قەتئىي ئىرادىسىنى نامايان قىلدى.

پارتىيە 18 ـ قۇرۇلتىيىدا ئېكولوگىيە مە-دەنىيىلىكى قۇرۇلۇشى «بەشنى بىر گەۋدە قىلىش» ئومۇمي ئورۇنلاشتۇرمىسغا كىرگۈ-زۈلدى؛ پارتىيە 19 ـ قۇرۇلتىيىدا يەنىمۇ ئىلگە-رىلىگەن ھالدا «بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ تىزگىنلەش ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىش جېڭى» ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت قۇرۇپ چـ-قىشتا ھەل قىلغۇچ غەلبە قىلىشتىكى ئۇچ چوڭ ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىش جېڭىنىڭ بىرى قىلىنـ-دى. «سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنىڭ ئۆزى بىر بايلىق دېگەن ئاڭنى كۆچەيتىش» قاتارلىق مەزمۇنلارنىڭ پارتىيە نىزامنامىسىگە كىرگۈزۈ-لۈشى پۈتۈن پارتىيەنىڭ تېخىمۇ ئاڭلىق، تېخـ-مۇ قەتئىي ھالدا پارتىيەنىڭ ئاساسىي نەزەريە-سى، ئاساسىي لۇشېنى، ئاساسىي تەدبىرىنى ئىـ-زچىللاشتۇرۇپ، «بەشنى بىر گەۋدە قىلىش» ئومۇمي ئورۇنلاشتۇرمىسنى بىرتۈ-تاش پىلانلاپ ئالغا سىلجىتىشدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىدى.

باش شۇجى شى جىنپىڭ ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسراشتا جەزمەن تۈزۈمگە تايىنىش، قانۇنچىللىققا تايىنىش كېرەك، دەپ چوڭقۇر كۆرسەتتى.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، مۇھىت ئاسراش قانۇنى، مۇھىت ئاسراش بىجى قانۇنى ھەمدە ئاتموسفېرا بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش قانۇنى، سۇ بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش قانۇنى ھەم تۇپراق بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش قانۇنى قاتارلىق قانۇنلار تېـ-خىمۇ مۇكەممەللەشتى. ئېكولوگىيە مەدەنىيىلىكى قۇرۇلۇشىغا چېتىلىدىغان 40 نەچچە تۈرلۈك ئىسلاھات لايىھىسى ئارقا ـ ئارقىدىن ئوتتۇرىـ-غا قويۇلدى، بولۇپمۇ مەركەزنىڭ ئېكولوگىيەـ-لىك مۇھىتنى ئاسراشنى نازارەت قىلىش تۈزۈ-مىنىڭ ئورنىتىلىشى ئېكولوگىيەنى ئالدىنقى ئو-رۇنغا قويۇش، يېشىل تەرەققىي قىلىش ئىدىيەـ-سىنى يىلتىز تارتقۇزۇپ، چېچەكلەتتى. ئېكولو-گىيەلىك مۇھىتنى تۈزەش سىستېمىسى ۋە تۈزەش ئىقتىدارىنى زامانۋىلاشتۇرۇش سەۋۈ-يەسى ئۈزلۈكسىز ئۆستى.

2012 ـ يىلى دۆلەت ئىچىدىكى تۇنجى ئۆلكە ھالقىغان ئېكولوگىيە تولۇقلىمىسى مېخا-نىزمىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش شىنئەنجياڭ دەرياسى ئېقىن رايوندا باشلىنىپ بۇگۈنگىچە، ئېكولوگىيە تولۇقلىمىسى مېخانىزمى گەنسۇ، چۈڭچياڭ، بېيجىڭ ـ تيەنجىن ـ خېبېي رايونى قاتارلىق كۆپ جايدا قانات يايدۇرۇلدى، ياخشى تاغ ـ دەريا، ياخشى ئېكولوگىيە «قىمـ-مەتلىك گۆھەر»گە ئايلاندى. ھالبۇكى، يېقىندا دۆلتىمىزنىڭ ئېكولوگىيەلىك مۇھىت ساھەسـ-دىكى دۆلەت دەرىجىلىك تۈنجى سىپلىنما فوندى ـــ ئومۇمي كۆلىمى 88 مىليارد 500 مىليون يۈەنلىك دۆلەت يېشىل تەرەققىيات فوندى رەسمىي تەسىس قىلىنىپ، ئېكولوگىيەـ-لىك مۇھىتنى ئاسراشقا ئالاقدار ئىقتىسادىي سىياسەت سىستېمىسغا يەنە يېڭى قانات قو-شۇلدى، يېشىل پۇل مۇئامىلە، يېشىل كىرىـ-دىت قاتارلىق مۇھىتقا ئالاقدار ئىقتىسادىي سىياسەتلەر تېخىمۇ بېيىتىلىپ، كارخانىلارنىڭ بۇلغىنىشنى تىزگىنلەشتىكى ئىچكى ھەرىكەتلەنـ-دۈرگۈچ كۈچى ئۈزلۈكسىز قوزغىتىلدى.

سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنىڭ ئۆزى بىر بايلىق، بۇ ھەم يۈسۈن كەنتىنىڭ كېپىنەكسـ-مان ئۆزگىرىش يولى، شۇنداقلا جۇڭگو ئىقتـ-سادىنى ئەلالاشتۇرۇپ تەرەققىي قىلدۇرۇشتـ-كى بىر مۇۋەپپەقىيەتلىك تەجرىبە. كېچىك كەنتنىن باشلىنىپ ئۆلكە دائىرىسىدە ئەمەلىيەتـ-تە كۆرسىتىشكىچە، ئاندىن پۈتكۈل دۆلەتنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش يۆنىلىشىگە يېتەكچىلىك قىلـ-دىغان يېڭى تەرەققىيات ئىدىيەسىنىڭ مۇھىم تەركىبي قىسمىغا ئايلانغۇچە، بۇگۈن، بۇ ئـ-دىيە جۇڭگونىڭ بىپايان كەڭ زېمىندا چوڭقۇر ئۆزگىرىش بولۇشقا يېتەكچىلىك قىلماقتا.

ئادەملەر يېشىل تاغلارغا يۈز كېلەلىسە، يېشىل تاغلارمۇ چوقۇم ئادەملەرنى نائۇمىد قويمايدۇ ـــ

ئەمەلىي ھەرىكەت ئارقىلىق جۇڭگونىڭ ئېكولوگىيە مەدەنىيىلىكى يولىدا قەتئىي مېڭىشقا تۇرتكە بولۇش

فۇچۇنجياڭ دەرياسى جېجياڭنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى توڭلۇ، فۇياڭ ئىككى ناھىيە رايو-نىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. ئىككى قىرغاقتىكى تاغـ-لارنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، دەريا سۈيى سۈپـ-سۈزۈك بولۇپ تېگى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، ئاھا-لە تۇرالغۇلىرى ئۇنىڭغا ھۆسن قوشۇپ تۇرىدـ-دىغان بولۇپ، گۈزەل مەنزىرىسى قەدىمدىن تارتىپ داڭلىق. ھالبۇكى، فۇياڭ رايونىنىڭ ئىلگىرى «يەر بەلگىسى» بار بولۇپ، ئادەمنىڭ كەيپىنى ئۆچۈراتتى: دەريا بويىدا 120 مېتىر ئېـ-گىزلىكتىكى ئۇچ تۇرخۇن قاتار تىزلىغان بولۇپ، بۇ ئىسسىقلىق ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ بىر بەلگە خاراكتېرلىك قۇرۇلۇشى ئىدى.

فۇياڭ «قەغەز ياساش ماكانى». 20 نەچچە يىل ئىلگىرى، ئۇچ قەغەز ياساش سانائەت باغچە رايونى ئارقا ـ ئارقىدىن بارلىققا كەلدى. بىر قەغەز زاۋۇتىنىڭ لوبىنى مۇنداق دېدى: «پايدىسى ياخشى بولغاندا، قەغەز ياساش پۇل باسقانغا ئوخشايدۇ». ئىسسىقلىق ئېلېكتىر ئىسـ-تانسىسى شۇ جايدىكى قەغەز ياساش سانائىتىـ-نىڭ ئىسسىق سۇ ئىشلىتىش ئېھتىياجىنى قاندۇـ-رۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان.

ھەمياىن تومپايدى، لېكىن كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش سۈپىتى مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشى تۈپەيلىـ-دىن زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى. بىرمەـ-ھەل 40 نەچچە قەغەز زاۋۇتى بار بولغان دايۈەن بازىرىدا، كەنت ئاھاللىرى ئەسلەپ مۇنداق دېدى: ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا دەريا سۈيى ھەم قارا، ھەم سىسىق ئىدى، بېلىق، راكلارنىڭ نەسلى قۇرۇپ كەتكەنىدى. ياز كېلىشى بىلەن، دەريا بويىدىكى كەنتلەرنى تېخىمۇ سىسىق پۇراق قاپلاپ كېتەتتى. ياشاۋـ-غانلار پەسىل قۇشغا ئوخشاش سىرتتىكى بالـ-لىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كۆچۈپ كېتەتتى.

«كونا يولدا مېڭىپ، بايلىق خوردىدى، مۇھىت بۇلغاندى، بۇ يولدا داۋاملىق مېڭۈپـ-رىشكە بولمايدۇ!». پارتىيە 18 ـ قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، باش شۇجى شى جىنپىڭ تۇنجى قېتىم سىرتقا چىقىپ تەكشۈرۈشتە بولغاندا شۇنداق ئاگاھلاندۇردى.

شۇ چاغلاردا، نەچچە ئون يىل تېز تەـ-رەققىي قىلىش داۋامىدا يىغىلىپ قالغان مۇھىت مەسىلىلىرى يۇقىرى سىجىللىقتىكى كۆپ يۈزىبـ-رىش باسقۇچىغا قەدەم قويغانىدى. «بۇ ھەم مۇھىم، زور ئىقتىسادىي مەسىلە، شۇنداقلا مۇھىم، زور ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي مەسىلە.» 2013 ـ يىلى 4 ـ ئايدا 18 ـ نۆۋەتلىك مەركـ-زىي كومىتېت سىياسىي بىيۇروسى دائىمىي كو-مىتېتى يىغىندا باش شۇجى شى جىنپىڭ مۇنداق ئېنىق تەلەپ قىلدى: ئالاقدار تەرەپـ-لەرنىڭ بىر قېتىملىق نۇقتىلىق، كۆچلۈك، نەتـ-جە ـ ئۇنۇملۇك مۇھىت تۈزەش ھەرىكىتىنى قوللىنىشى زۆرۈر، بۇ جەھەتتىمۇ يۇقىرى قاتـ-لامدىن لايىھىلەش كېرەك.

تۆت ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن كېيىن، «ئاتموسفېرانى دائىر ئون تەدبىر» ـــ «ئاتـ-موسفېرا بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش ھەرىكەت پىلانى» چىقىرىلدى. جۇڭگو پۈتۈن يەرشارى بويىچە PM2.5نى تۈزەشنى تۈنجى بولۇپ كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرغان تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتكە ئايلاندى.

2015 ـ يىلى، «سۇغا دائىر ئون تەدبىر» ـــ «سۇ بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش ھەرىكەت پىلانى» چىقىرىلدى.

2016 ـ يىلى، «تۇپراققا دائىر ئون تەدبىر» ـــ «تۇپراق بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش ھەرىكەت پىلانى» چىقىرىلدى.

1 مىليارد 400 مىليون نوپۇسى بار تەرەقـ-قىي قىلىۋاتقان چوڭ دۆلەت كەسكىن ئىش كۆـ-رىدىغان جاسارىتى بىلەن بۇلغىنىشقا ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغىدى. باش شۇجى شى جىنپىڭ مۇنداق ئىلھام بەردى ـــ بىز جەزمەن چىشـ-مىزنى چېڭ چىشلەپ، بۇ داۋاندىن ھالقىشىمىز، بۇ ئۆتكەلدىن ئۆتۈشىمىز كېرەك.

كۆك ئاسمانىنى قايتا نامايان قىلىش ئۈچۈن، خېبېي كۆپ يىللاردىن بۇيان جۇغلـ-غان مال ـ بىساتنى ئوپېراتسىيە قىلدى. «دومنا پېچ چېقىۋېتىلدى، خۇددى ئۆزىمىزنىڭ بىر بىلىكنى كېسىۋەتكەندەك بولدۇق.» پولات ـ تۆمۈر چوڭ ناھىيەسى بولغان ۋۇئەنـ-دىكى بىر پۇقراۋى پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتىنىڭ لوبىنى مۇنداق دېدى: «لېكىن كېسىۋېتىلمىسە، جاننى ساقلاپ قالغلى بولمايتتى!» 2013 ـ يىـ-لىدىن بۇيان، خېبېينىڭ پۈتۈن ئۆلكە بويىچە ئازايتىلغان پولات ـ تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى جەمئىي 150 مىليون تونىدىن ئاشتى، زور مىقداردىكى ئەينەك، كۆمۈر، سېمونت قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارلـ-رى چېكىندۈرۈلدى، نەچچە يۈز كارخانا شەـ-ھەردىن چېكىنىپ كۆچۈپ چىقتى.

يېشىل تاغلارنى مەڭگۈ ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، شەندۇڭ ۋېيخەيدىكى شيا چۈنتىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى باشلاپ «تاغنى رېمونت قىلدى»، توپا توشۇپ تىندۇرۇپ، تونېل ياساپ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئەسلـ-گە كەلتۈرۈپ، قېزىش ئەڭ ئېغىر بولغان را-يوندا توسما ياساپ، ئۇدا ئون نەچچە يىل ئىشلىدى. ئىلگىرىكى ھەممە يېرى جاراھەت بىلەن قاپلانغان كان خۇاشيا شەھىرىدىكى مەنـ-زىرە رايونىغا ئايلاندى. 2018 ـ يىلى باش شۇجى شى جىنپىڭ بۇ يەرنىڭ ئېكولوگىيەسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تۈرىنى تەكشۈرگەندە، ئېـ-كولوگىيەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئارقىلىق مەـ-دەنىيەت ـ سانائەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئەتراپتىكى كەنت ئاھاللىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىپ بېيىشىغا تۇرتكە بولۇش ئۈـ-سۈلىنى مۇئەييەنلەشتۈردى.

زۇمرەتتەك سۇلارنىڭ داۋالغۇپ ئېقىپ تۇرۇشى ئۈچۈن، ئىقتىسادىي ئالاھىدە رايون بولغان شىنجىن سۇ تۈزەپ سۈپەتنى ئۆستۈـ-رۈش ئۈتكەلگە ھۇجۇم قىلىش جېڭىنى باشلـ-دى. 73 ياشلىق ئاھالە خۇاڭ ياۋتاڭ ئەسلەپ مۇنداق دېدى: ئىلگىرى ماۋجوۋخې دەرياسـ-نىڭ سۈيى «سىياھتىنمۇ قارا، نېپىتىنمۇ قويۇق» ئىدى. 2016 ـ يىلدىن باشلاپ شىنجىن كەشتە تىكىش ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، يامغۇر سۈيى بىلەن پاسكىنا سۈنى ئايرىش، مەنبەدىن تۈزەشنى ئالغا سىلجىتتى، ئاھاللەر «ماۋجوۋخې دەرياسىنىڭ سۈزۈلۈپ گۈزەللەشكەنلىكىنى، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئاق قوتانلارنىڭ ئۈچۈپ يۈرگەنلىكىنى» بايقىدى. بۇگۈنكى كۈندە، بۇ جاي تارقاق، قالايمىقان، بۇلغانغان ھالەت بىلەن خوشلىشىپ، ئالـ-يى سېپتا، ئىلغار بولۇشقا قۇچاق ئاچتى، دەريا سا-ھىلىدىكى چۈەنجى پەن ـ تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىش باغچىسىغا 180دىن ئارتۇق پەن ـ تېخـ-نىكا كارخانىسى ماكانلىشىپ، يىللىق ئىشلەپچـ-قىرىش قىممىتى 8 مىليارد يۈەنگە يەتتى.

فۇچۇنجياڭ دەرياسى ساھىلىدە، فۇياڭمۇ قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ كۆپ تەرەپتىن قەغەز-چىلىكنى تۈزەشنى يولغا قويۇپ، 1000دىن ئارتۇق قەغەزچىلىك ۋە ئۇنىڭغا باغلىنىشلىق كارخانىنى بوشاتتى. ئىسسىقلىق ئېلېكتىر ئىسـ-تانسىسىمۇ تارىخىي بۇرچىنى تاماملىدى، شۇ جايدىكى كىشىلەر تەرىپىدىن «ئۇچ كۈجە» دەپ ئاتالغان تۇرخۇنلار بۇلتۇر 10 ـ ئايدا چېقىۋېتىلدى.

بۇگۈنكى فۇياڭدا، كونا كەسپىلەر بوشـ-تىلىپ تىپى ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىنكى كونا جايدا، بىر تۈركۈم يۇقىرى تېخنىكىلىق كارخا-نىلارنى جەلپ قىلغان فۇچۇنۇەن يېڭى شەھەر-چىسى قەد كۆتۈردى. يېڭى دەۋردىكى فۇچۇنـ-شەن تېغى مەنزىرىسى سىزىلۇاتىدۇ.

ئاۋۋال بۇلغاپ ئاندىن تۈزەشتىن ئىبا-رەت كونا يولنى تاشلاپ، يېشىل تەرەققىيات يېڭى يولى ئۈستىدە ئىزدىنىش بىر كارخانا، بىر شەھەر ئۈچۈن ئېيتقاندا جاپالىق خىرىس، جۇڭگو ئىقتىسادىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا جەزمەن ھالقىش زۆرۈر بولغان ئۆتكەل.

بۇ ئۆتكەلدىن مەزمۇت قەدەم بىلەن ھالـ-قىماقتىمىز. پارتىيە 18 ـ قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، دۆلتىمىزنىڭ ئېكولوگىيەلىك مۇھىت سۈپىتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى، ئىقتىسادىي تەرەققـ-يات ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسراش بىلەن تېخىمۇ ماسلاشتۇرۇلدى. بۇلتۇر ئېچكى ئىشـ-لەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 100 تىرىليون يۈەنگە يېتتى، دۇنيا بويىچە 2 ـ ئورۇندا تۇردى. كىشنى تېخىمۇ خۇشال قىلىدىغىنى، يېڭى تىپتىكى تاجسمان ۋىرۇسلۇق ئۆپكە يالـ-لۇغى يۇقۇمىنىڭ زەربىسىگە ئۇنۇملۇك تاقابىل تۇرۇش ئاساسىدا، بۇ يىل 2 ـ پەسلىدە جۇڭگو ئىقتىسادى 3.2%لىك ئېشىش سۈرئىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، يەر شارىدىكى ئاساسلىق ئىقتىسا-دىي گەۋدىلەر ئىچىدە ئېشىشنى ئەسلىگە كەلـ-تۈرۈشنى باشلامچىلىق بىلەن ئىشقا ئاشۇردى. جۇڭگو يېشىل تەرەققىياتنا چېڭ تۇرۇشتا يـ-راقنى كۆزلەرلىكى ۋە ئىرادىسىنى نامايان قىلىپ، يەرشارىۋى يۇقۇمدىن كېيىنكى ئىقتـ-سادىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى ۋە تەرەققىياتىدا ئۈلـ-گىلىك رول ئوينىدى.

ئەۋلادلارغا ئاسمىنى كۆك، يېرى يېشىل، سۈبى سۈزۈك يۈرت ـ ماكان قالدۇرۇش ـــ

ئادەم بىلەن تەبىئەت ئىناق بىللە ئۆتۈش داۋامىدا يېڭى مەنزىلگە ئاتلىنىش

باش كۈز ئۆتۈپ كەتتى، كۈزلۈك ئاشـ-لىقتىن مول ھوسۇل ئېلىشتىن ئۈمىد بار. جىلىن ئۆلكىسى لىشۇ ناھىيەسىنىڭ چۈەنيەنگوۋ كەنتـ-دىكى ئېتىزلىقتا، كۆز يەتكۈسىز قوناقلار ئەھدىلا باشاق چىقارغان بولۇپ، دەل مەھسۇلات مىقدارىنى بەلگىلەيدىغان ئاچقۇچـ-لۇق دېھقانچىلىق مەزگىلى ئىدى. ئاشلىق تېـ-رىيدىغان چوڭ ئاھالە جاڭ ۋېندى ئېتىز پەر-ۋىشى بىلەن ئالدىراش ئىدى.

«ئۇنۇملۇك تەدبىر قوللىنىپ، ھەقىقي تۇررە قارا تۇپراقتىن ئىبارەت بۇ ‹تېرىلغۇ يەرنىڭ مۇشۇكئېيقى›نى ياخشى قوغداپ، ياخشى پايدىلىنىپ، ئۇنى خەلقە مەڭگۈ بەخت يارىتىدىغان قىلىش كېرەك.» ئەھدىلا ئۆتۈپ كەتكەن 7 ـ ئايدا، باش شۇجى شى جىنپىڭ بۇ يەردە تەكشۈرۈشتە بولغاندا قارا تۇپراقنى قوغداشقا قارىتا ئىنىق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاڭ ۋېندى ناھايىتى ھاياجانلانغان ھالدا مۇنداق دېدى: «ئاشلىق دۆلەتنىڭ ئاساسى. قارا تۇپراق بىز ئاشلىق تېرىغۇچىلارنىڭ ئاساسى».

جاڭ ۋېندى 420 گېكتار قوناقلىقنى ھۆددە ئالغاندى. بۇ بىرقانچە يىلدا ئۇ دېھقانـ-چىلىق تېخنىكىلىرىنىڭ يارىدىمىدە يەرنى ئاغـ-دۇرماي تېرىش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، كۈزدە قوناق شېخنى ئېتىزغا قايتۇرۇپ يېپىتىپ، كېلەر يىلى ئەتىيازدا يەرنى ئاغدۇرماي ئۇرۇق سېلىش ماشىنىسى ئارقىلىق بۇۋاستە ئۇرۇق سېلىپ، ھەم تۇپراقنى شامالنىڭ يالـ-شى ۋە سۇنىڭ يالشىنى ئازايتتى، ھەم تۇپـ-راقنىڭ ئورگانىك مادىدا تەركىبىنى ئاشۇردى. نەچچە ئون يىل ھەددىدىن زىيادە ئىشلىتىشـ-تىن كېلىپ چىققان يەرنىڭ قۇۋۋەتنى ئاجىزلـ-شىش مەسىلىسىدە ئۆزگىرىش بولۇشقا باشلـ-دى. جاڭ ۋېندى كۆلۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى: «بۇ يىل قوناقلار بەك ياخشى ئۆستى!»

لىشۇنىڭ شىمالىغا تەخمىنەن 700 كىلومېـ-تىر كېلىدىغان خېيلۇڭجياڭ يېچۈن شەھىرىنىڭ كونا قىياپىتىمۇ يېڭى تۈسكە كىردى.

بۇ جاي كچىك ھىنگان تېغىنىڭ ئېچكـ-رىسىگە جايلاشقان بولۇپ، ئىلگىرى ياغاچچـ-لىقنىلا ئاساس قىلاتتى. تەبىئي ئورمانىنى سودا خاراكتېرلىك كېسىش ئومۇمىيۈزلۈك توختىتىلـ-غاندىن كېيىن، بۇ ئورمان شەھىرى ئېكولو-گىيەلىك ئولتۇراقلىشىشقا باب كېلىدىغان شە-ھەرگە ئۆزگىرىش ئۈستىدە ئىزدەندى، ئورمان سایاھىتى ئىقتىسادىنىڭ يېڭى موتورىغا ئايلاندى.

4 مىليون گېكتار ئورمان، 400 مىڭ گېكتار سۇلۇق يەر، 700دىن ئارتۇق دەريا ـ ئېقىن، ھەر كۈب سانتىمېتىر ھاۋادىكى مەنپىي ئوكسىگېن ئىيونىنىڭ مىقدارى 20 مىڭدىن ئېشىش... ياخشى ئېكولوگىيەلىك مۇھىت يـ-چۈننى سایاھەت ئاۋاتلاشقان «چوقۇم بارىدىـ-غان جاي»غا ئايلاندۇردى، شۇنداقلا سۈزۈك سۇ، يېشىل تاغنى قوغداۋاتقان پۇقرالارنى ئېـ-كولوگىيەدىن مەنپەئەتلەندۈرۈپ، ئۇلارنى ياخشى تۇرمۇشقا ئېرىشتۈردى.

يېشىل تەرەققىيات ئۇسۇلى ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى شەكللەندۈرۈشكە تۇرتكە بولۇش تەرەققىيات قارىشىدىكى بىر مەيدان چوڭقۇر ئىنقىلاب.

پۈتۈن مەملىكەتكە نەزەر سالساق، ئېكو-لوگىيە مەدەنىيىلىكى قۇرۇلۇشىنىڭ چوڭقۇر ئالغا سىلجىتىلىشىغا ئەگىشىپ، ئېكولوگىيەلىك مۇھىتتىكى كەمتۈكلۈكلەر تولۇقلانماقتا، يېشىل تەرەققىياتقا توسقۇنلۇق قىلىۋاتقان تۈزۈلمە ۋە تۈزۈمدىكى قاتتىق مۇزلار بىر ـ بىرلەپ ئېرىمەكتە.

ـــ ئۇچ شىمال ئىھاتە ئورمىنى، تەبىئي ئورمانىنى قوغداش، تېرىلغۇدىن ئورمانغا، ئوتـ-لاققا قايتۇرۇش قاتارلىق بىر قاتار مۇھىم، زور ئېكولوگىيە قۇرۇلۇشلىرى چوڭقۇر ئالغا سىلجىتىلدى. پارتىيە 18 ـ قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە 780 مىليون مو ئورمان بىنا قىلىنىپ، ئېكولوگىيە پايدىسى ئۈزـ-لۈكسىز نامايان بولدى، يېشىل تېررىتوريىيە دا-ۋاملىق كېڭەيدى.

ـــ دۆلەت باغچىسىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان تەبىئي مۇھاپىزەت يېرى سىستېمىسى تېز بەرپا قىلىندى، دۆلەت باغچىسى تۈزۈلمـ-سىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى باشقۇـ-رۇش تۈزۈلمىسىنى راۋانلاشتۇرۇش، ئېكولو-گىيەنى قوغداش ـ ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى كۈـ-چەيتىش قاتارلىق جەھەتلەردە باسقۇچلۇق نەـ-تىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى.

ـــ دەريا باشلىقى تۈزۈمى، كۆل باشلى